A társadalmi fejlődés történelmi alapjai.

A Lipótvárosi Kaszinóban 1908. márcz. 15-én
előadta Dr. MARCZALI HENRIK.

Ma tíz éve márczius 15-éről mondtam beszédet. Ó-Budán mondtam, munkásoknak. Eljöttek ezrével, elhozták feleségüket, gyermekeiket is. Soha figyelmesebb, háládatosabb hallgatóságom nem volt.

Nem is csoda; arról szólhattam, a mi egyesít: szabadságról, testvériségről, békéről. Most, megvallom, aggodalommal fogok föladatomhoz, mert arról kell beszélnem, a mi szétválaszt, a mi egymás ellen fordítja az osztályokat és rendeket: társadalmunk alakulásáról.

Szükséges ezért, hogy legalább kiindulásunk pontja közös legyen. Meg kell egyeznünk a következő két elvben: 1. az egyén az emberiség ügyét úgy szolgálja, hogy nemzete, állama ügyét vigye előre; 2. bármikép képzeljük el a jövendő alakulásait, azt a jövendőt gazdagabbnak és nem szegényebbnek akarjuk a jelennél. A mit a múlt létrehozott erkölcsben, tudományban, műveltségben, tisztán akarjuk átszármaztatni a jövő nemzedékekre, melyek a maguk erejével, fáradságával növeljék, gyarapítsák az emberiség e közös kincsét.

A társadalmi rendek, keletkezésűket, jelentőségüket nézve, egész Európában, nálunk is, nemzetköziek. Királyaink befogadták az egyházat, mint a vallás, az erkölcs és tudomány művelőjét és terjesztőjét, és jelentőségéhez mért kiváltságokkal ruházták föl. Királyaink alakították át lovagi renddé a régi magyar vitézi osztályt, hogy ebben a szervezetében még jobban megfelelhessen katonai föladatának. Végre királyaink alakították meg a polgári rendet is városok alapításával, szabadságlevelek adományozásával, a czéhek privilégiumainak megerősítésével.

Ily módon ment végbe a szellemi munkának, a honvédelemnek és az anyagi munkának organisatiója és állami elis-

mérése. Mind a három rend megalakításakor kezdetben nagy szerep jutott az idegen elemeknek is. A harmadik rend – nem is lehetett másképp – csaknem kizárólag külföldiek betelepítése által jött létre.

Első városaink lakosai közt egyaránt találunk olaszokat, francziákat és németeket. A tatárjárás után mindjobban túlsúlyra jut a német. De a betelepítés később sem szünetel. Az a törekvés, hogy hazánk semmiben se maradjon hátra nyugat országai mögött, arra viszi Zsigmond királyt, hogy Arrasból, Francziaország észak-keleti határáról telepítsen takácsokat Budára. A török veszedelem még növelte a város jelentőségét. Zsigmond király törvénye kimondja, hogy régente a kún meg a tatár azért pusztította el oly könnyen Magyarországot, mert ellenállásra nem igen talált. A megerősített bástyás, a kulcsosváros a honvédelemnek egyik legfontosabb eszköze. Ezért ország rendjévé teszi a várost, követeit meghívja a nemzet gyűlésére. Még Debreczentől is megkövetelte, hogy fallal, árokkal vegye magát körül!

Az egészséges fejlődés az egész XV. századon át tart. Eredménye nem lehetett más, mint az, hogy a városi polgárság, mely nemcsak anyagilag gyarapodott, hanem jogot is nyert, nemcsak az ország lakosa, hanem szívben, érzelemben is magyar legyen. A munka jogának elismerésével kellett, hogy az is nemzetivé váljék, úgy mint már előbb az egyház és a lovagság. Hiszen az ide telepedett milánóiak már 1200-ban tudtak magyarul. Mátyásnak, annak az igazán magyar királynak, a városi elem volt egyik legbiztosabb támasza. A teljes beolvadás csak idő kérdése lehetett.

Eddig fejlődésünk megegyezik a többi európai államéval. De a belső háborúk és a török hódítás megszakították ezt a fejlődést. Oly visszaesés állott be, melynek következéseit hazánk mai napig sem heverhette ki egészen. Mihelyt kitört a polgárháború János és Ferdinánd közt, »iparos, kereskedő, ki csak teheti, elhagyja ezt a szerencsétlen országot«. Megszűnt a belső biztosság, minden békés munka első alapföltétele.

Még végzetesebb volt a török előnyomulása. Ne feledjük, hogy összes régi fővárosaink kivétel nélkül török kézre jutottak. A királyi Buda csak úgy, mint az érseki Esztergom és Kalocsai Székesfehérvár, melyet annyi koronázás és temetés emléke

avatott szentté, csak úgy, mint Pécs, az egyetem székhelye, és Pest, a kereskedelem központja. Mind e helyeken megszűnt a városi élet folytonossága.

Erdélyben, a föl vidéken, a nyugati határszélen azonban megmaradt, tovább élt a polgárság. Tovább élt, de nem igen fejlődött, hiszen a nemzet akkori megtört állapotában nem emelhette magához, nem tűzhetett ki új utakat, új czélokat előmenetelére.

A török kiűzése után mi sem lett volna természetesebb, mint Árpád és Anjou királyaink közművelődési politikájának folytatása. Roppant terjedelmes, gazdag földet kellett újra visszaadni a művelésnek. De Budát és Pestet, Fehérvárt és Esztergomot nem iparosokkal és kereskedőkkel telepítik be, hanem földművelőkkel és kiszolgált katonákkal. Magyar város nem alakúit; azok, melyeket a király németekkel újra benépesít, éknek vannak szánva a magyar nemzet testébe. A régi iparos és kereskedő városok is elhanyatlottak. Ausztria gazdasági tekintben gyarmatának tekinti Magyarországot, mely ellátja őt olcsó nyersterményekkel és drágán· vásárolja meg iparczikkeit. Az állami segítséggel, védvámmal gyámolított, nagy tőkével rendelkező osztrákcseh ipar előtt elhanyatlik a senkitől sem támogatott magyar ipar. Fű nő Lőcse, Eperjes, Kassa, Brassó utczáin. Az ausztriai vámpolitika megbénította, csenevészszé tette még azt a városi életet is, melyet a török meghagyott.

Éppen e korszakban, 1500 és 1800 közt, ment végbe Európa nagy államaiban a polgári osztálynak az az anyagi és szellemi emelkedése, mely előföltétele volt a szabad nagy nemzetek megalakulásának. A társadalomban és az államban még a főpapság és a főnemesség viszi a főszerepet, de az országok igazi ereje már a városi lakosságban áll. Abban az osztályban, melyet munkájának folytonossága megóv a fölső osztályok ledérségétől és melyet munkájának eredménye mégis képessé tesz arra, hogy, fölülemelkedve a paraszt és napszámos lélekölő nyomorán, szellemi és erkölcsi érdekeket is fölkaroljon és megvalósítson. Az irodalom máris a polgár mellett foglal állást. VOLTAIRE, a fölvilágosodás prófétája, kimondta, hogy az emberi társadalom hasonló a kávéhoz; fölül hab, ízletes, de üres, alul salak, középen a java. Úgy mint ma az írók egy része a negyedik rend mellett foglal állást, úgy lelkesedett a philosophus század minden

költője és gondolkodója a harmadikért. SIEYES apát ki is mondta: Mi a harmadik rend? Semmi. Mivé kell tenni? Mindenné.

Magyarországon az említett okoknál fogva a polgárságnem töltött és nem is tölthetett be ilyen szerepet. Számra kevés, vagyonra, műveltségre alig emelkedik fölül a köznépen, amellett nagyrészt idegen. Nyugaton az újkori állami élet két legnagyobb tényezője, a gazdasági függetlenség és a szellemi, tudományos függetlenség, a polgárság százados munkájának volt eredménye. A mienk, tudjuk miért, nem teljesíthette nemzetünknek ezt a szolgálatot.

Fönnállhat-e európai nemzet eme két tényező nélkül? Azok a férfiak, kik a mai magyar állam megalkotásának nehéz munkájához fogtak, kellett, hogy megfontolják azt a kérdést. És elmélkedésüknek más következése nem lehetett, mint az, hogy Magyarországon is polgárságot kell teremteni, szellemben és erkölcsben, szorgalomban és vagyonosságban, politikai súlyban és társadalmi jogokban az angolhoz, íraneziához, némethez hasonlót.

Államférfiaink közül különösen Kossuth Lajos az, ki lelke egész tüzével fogott e kérdés megoldásához. Iparegyletével, Védegyletével nem ipart akart, hanem polgárt; nem osztályt, hanem nemzetet. És ha valami még jobban tüzelhette államférfiainkat e czél elérésére, Lengyelország példája volt az. Az a nagy történeti tragikum, hogy egy hatalmas, nemes nemzetnek el kell buknia, minden hazafisága, minden áldozatkészsége mellett, nem maradhatott hatás nélkül a sok tekintetben hasonló fejlődésű szomszédra. Nem elég a fő meg a kar, a főpapság és nemesség, ha hiányzik a gerincz, a polgár.

Lehet-e tisztán politikai eszközökkel, állami akarattal belenyúlni a társadalmi fejlődés menetébe, polgárságot alkotni ott, a hol addig alig volt? A történet bizonysága szerint ez a föladat nem lép túl az állami hatalom határain. Hiszen láttuk, hogy nálunk mind a három rendet az állami akarat honosította meg és gyökereztette meg.

Igaz, hogy, bármennyire megszoktuk szinte mindenhatónak nézni az államot; bármennyien várnak is tőle mindent: a politikai hatalomnak is vannak határai. RIEHL elbeszéli, hogy, XIV. Lajos Versaillesén fölbuzdulva, egy nassau-idstätti gróf is város alapításával akarta megörökíteni nevét. Egy kopár hegy

tetején fölépíttette és a maga neve után nevezte Georgenborn városát (1694). De bármennyire érdeklődött iránta, bármennyire támogatta, a városka csak tengődött, annyira, hogy az alapítónak 1723-ban történt halála után a kormány elhatározta a község megszűntetését. A rendeletet ki is adták, de a város most már a maga erejéből megmaradt és megvan most is, mint élő tiltakozás az állami mindenhatóság éhen.

Van egy minket közelebbről érdeklő példa is. Midőn 1848 márcziusában első ministeriumnak kinevezéséről volt szó, KOSSUTH-ot előbb belügyministernek szánták. István Nádor ez ellen tiltakozott és a pénzügyet akarta KOSSUTH-ra bízni. Oka az volt, hogy, mint belügyminister, KOSSUTH vezetné a választást és, mint akkor is tudták, beválaszttathat, kidobathat, aki neki tetszik. Ha ellenben pénzügyminister, a kincstár kétségbeejtő üressége őt annyira lefoglalja, hogy magas politikával nem is foglalkozhatik. Tudjuk, az oroszlán minő gyorsan és alaposan széttépte a bölcsen szőtt hálót.

Mindamellett nagy és következéseiben még meg sem született nemzedékekre is kihat egy állam kormányának czélttudó tevékenysége. És lehet-e e tevékenységnek méltóbb tárgya a nemzeti élet oly kiegészítésénél, mely egyedül teszi képessé arra, hogy a többi nagy nemzet mellett mint egyenlő megállhasson és fejlődhessék?

Csakhogy a tevékenységnek nálunk két nagy akadálylyal kell megküzdeni. Ipar és kereskedés nélkül nincs virágzó polgárság. Francziaország, Anglia, majd, példájukat követve, Ausztria és Poroszország védővámok által teremtették meg önálló gyáriparukat és szabadultak föl a külföld gazdasági túlsúlya alól. Nálunk pedig ennek még útját állja az Ausztriával kötött kereskedelmi és vámszerződés. Történetileg véve, a magyar polgárság fejlődésének megakasztása a legnagyobb áldozat, melyet Magyarország a kiegyezésért hozott. Érezték is ezt a hiányt. Talán az úgynevezett »intelligentia« és a hivalnoki osztály folytonos szaporítása, szinte túltengése, e nagy hézag kitöltésére szolgáló szándéknak mintegy öntudatlan jele.

A szükséges vicariálásnak egy természetes módja van. A parasztság fejlesztése oly módon, hogy ez a polgárság föladatainak legalább egy részét megoldhassa. De ez csak hosszú nevelés, előkészítés útján történhetnék meg.

Intézményen segíthet más intézmény. De a másik akadály,

éppen történeti fejlődésünk hiányossága miatt, mélyen ott van népünk lelkében. Intézményeinket átalakították, de gondolkodásunk, társadalmi fölfogásunk még középkori. Kell, hogy az legyen. Mert mindenki tudja, minő szolgálatokat tett hazánknak a papság vallásos és művelődési tekintetben; mindenki tudja, mit köszönhetünk a főnemesség fegyverének és politikájának; de a polgárság hazafias érdemét ki merné ezekéhez mérni? A történeti tekintély csak nagy, korszakos érdemeknek lehet méltó jutalma. Van-e gazdasági függetlenségünk, van-e szellemi önállóságunk, nemzeti tudományunk, az, a mit más, boldogabb országoknak már megszerzett polgárságuk. Hiszen nálunk a vicariálás törvénye következtében még e terekre is ki kellett terjeszkednie a két régi történeti rend működésének.

Tudnunk kell ezeket, de azért mindenek fölött tudnunk kell azt is, hogy minden eléggé nem méltányolható helyettesítés mellett is csonka marad nemzetünk élete és törékeny annak léte, míg a történeti rendek mellé ugyanazon érdemmel, de ugyanazon elismeréssel is. nem sorakozik a harmadik rend. Nálunk ennek még különös jelentősége is van éppen nemzeti szempontból.

A régi Magyarország beolvasztotta amaz idegeneket, kik igazán állami föladatokat teljesítettek, vállvetve a magyarral. Magyarrá lett itt a pap és a lovag. De a polgár nem lett azzá, mert magyar polgári osztály alig volt. A paraszt meg külön élt. Ha a munka a fő állami föladat, annak egyesítő hatása sem maradhat el. A nagy tömegek magyarosodása nem várható mástól, mint a városokban folyó közös szellemi és anyagi munkától. KOSSUTH is így ítélt. Ez pedig nem puszta elmélet. A statisztika bizonyítja, hogy csak a városok magyarosodtak igazán.

Paradoxon, de úgy van: a könnyű lovasságot nagy tökéletességre vitték a műveletlen népek is, de erős gyalogságot csak a polgárosodás szerezhetett. A műveltség első kezdeteit már beragyogja a költészet, de prózaírásra csak magasabb fokú nép emelkedik. így azok a rendek, melyeket legmagasabbaknak szoktunk tekinteni, melyek nevéhez, valójához hozzáfűződik az előkelőség fogalma és a velejáró tisztelet, már az emberi társadalom első föladatainak megoldására jöttek létre. De nem minden nemzet jutott el odáig, hogy melléjük állítsa a mondák sugarától meg nem aranyozott, nagy múltra nem hivatkozó, de a nagy jövőt mindenütt előkészítő polgárságot.